

SÕNARAAMATU VORMIST

MÄRKSÕNAD

Hariduse ja kasvatus sõnaraamat on kokku pandud kasutaja jaoks kõige käepärasemas vormis – eesti terminite tähestikulises järjestuses.

Iga mõiste kohta on koostatud artikkel, mis algab seda tähistava eesti terminiga – märksõnaga paksus kirjas. Kui ühte mõistet tähistab eesti keeles kaks või enam terminit, siis esimene neist on eelitermin ja talle järgneb rööptermin (järgnevad rööpterminid), mis on samuti korrektne (korrektsed). Eelitermini juures on mõiste kohta käiv artikkel, rööptermini(te) juurest oma tähestikukohas juhib sinna viide.

Näiteks: **objektiivne hindamine, erapooletu hindamine**
(järgneb täisartikkel)
erapooletu hindamine, sama mis **objektiivne hindamine**

tõlgendus, interpretatsioon, interpreteering
(järgneb täisartikkel)
interpretatsioon, sama mis **tõlgendus**
interpreteering, sama mis **tõlgendus**

Tsitaatterminid on paksus kaldkirjas, nt *tabula rasa ld*, *argumentum ad hominem ld*, *idiot savant pr*.

Sõnaraamat esitab ka sobimatuid, kuid paraku käibivaid terminivariante, ent need on selgesti tähistatud: väiksemas kirjas, looksulgudes ja märgendiga HALB.

Näiteks: **mitmekultuuriline haridus**, {**multikulturaalne haridus**} HALB
tarkusepäev, {**teadmiste päev**} HALB
uuringukavandus, {**uuringudisain**} HALB

Termini sobivuse või sobimatuse üle on otsustanud sõnaraamatu töörühm, täites talle antud ülesannet korrastada hariduse ja kasvatus terminivara. Mõnel juhul (pms eripedagogikas) on otsustav olnud valdkonna eriteadlaste seisukoht ja põhjused keelevälised.

Näiteks: **kerge intellektipuu**, {**kerge vaimupuue**} HALB, {**debiilsus**} HALB

Kui üks ja sama eesti termin tähistab kahte või enamat mõistet, siis on nende kohta koostatud eraldi artiklid, mis on märgitud numbritega (1) (2) (3). Näiteks:

pühapäevakool (1)

- pühapäeviti peetav kool usule toetuvaks laste väärtuskasvatuseks
- ingl* Sunday school
sks Sonntagsschule *f*
sm (uskonnollinen) pyhäkoulu
vn воскресная школа (для религиозного воспитания)

pühapäevakool (2)

- rahvuskultuuriselti juures tegutsev kool, kus õpetatakse lastele vähe-
musrahvuse keelt, kombeid ja kultuuri

ingl Sunday school

sks Sonntagsschule *f*

sm sunnuntaikoulu (vähemmistöjen lapsille)

vn воскресная школа (при культурных обществах национальных
меньшинств)

võimlemine (1), gümnaстика (2) VAN

- organismi vastupidavuse ja võimete arendamine kehaliste harjutuste
varal

ingl gymnastics

sks Turnen *n*, Gymnastik *f*

sm voimisteleminen, voimistelu

vn гимнастика

võimlemine (2)

- kehalise kasvatuses kui õppeaine osa Vrd **kehaline kasvatus (2)**

ingl gymnastics, exercise

sks Turnen *n*

sm voimistelu (liikunta-oppiaineen osana)

vn гимнастика (часть физического воспитания как учебного
предмета)

võimlemine (3) VAN

- üks õppeaineid, praegune *kehaline kasvatus*

ingl physical education class

sks Turnen (Lehrfach) *n*

sm voimistelu (oppiaine) VAN

vn гимнастика (учебный предмет) VAN

Seejuures on esitatud ainult need mõisted, mis kuuluvad hariduse ja kasvatuses valdkonda, jättes arvestamata need, mida samakujuline termin võib tähistada mujal. Näiteks **konstruktiivismi** puhul on kirjas see, mis oluline pedagoogikale, ent avamata on konstruktivism kunstis ja kirjanduses. **Resident** on näidatud ainult kui residentuuris erialaõpet jätkav noor arst.

Kui üks märksõna osa on nurksulgudes, siis tähendab see, et terminit võib kasutada koos sellega ja ilma selleta. Näiteks: **hommik[u]võimlemine** – õiged on nii **hommikuvõimlemine** kui ka **hommikvõimlemine**, **konspekt[eer]ima** – **konspekterima** ja **konspektima**, **kvantitatiivne [uurimis]meetod** – **kvantitatiivne uurimismeetod** ja **kvantitatiivne meetod**.

Kui selline sisse- või ärajäetav osa asub termini algul, siis ei saa eelkirjeldatud vormistust kasutada, sest pikema või lühema terminikuju puhul muutub termini koht tähestikulises järjestuses.

Näiteks:

erivajadusega õpilane, haridusliku erivajadusega õpilane

(järgneb täisartikkel)

haridusliku erivajadusega õpilane, sama mis erivajadusega õpilane

selitamine, väärtuste selitamine
(järgneb täisartikkel)
väärtuste selitamine, sama mis **selitamine**

MÄRGENDID

Siinses sõnaraamatus on kasutatud nelja märgendit: eespool nimetatud HALB, stiili näitav KÖNEK ning ajatelje märgendid VAN ja AJ.

Peale terminite annab sõnaraamat mõõdukalt ka kõnekeelseid sõnu, tähistades need märgendiga KÖNEK. Näiteks: **eliitkool** KÖNEK, **kantseldama** KÖNEK, peale termini **värvipimesus** ka **värvipimedus** KÖNEK, peale **stipendiumi** ka **stipp** KÖNEK.

Vahel on tarvis esitada vanamoelisi sõnu ja vananenud termineid, mis on siis märgendatud VAN. Näiteks: peale terminite **etlema** ja **deklameerima** on nimetatud **ilulugema** VAN, **eripedagoogika** kõrval **defektoloogia** VAN, **üliskooli** kõrval **suurkool** VAN, **õpetaja** kõrval **koolmeister** VAN. Võimalus lisada kõnekeelseid või vananenud sõnu on olnud ka teiste keelte vastete esitajail. Näiteks artiklis **teave**, **info**, **informatsioon** on soome vasted *tieto*, *informaatio*, *info* KÖNEK, mis tähendab, et soome keeles peale terminite *tieto* ja *informaatio* käibib kõnekeeles *info*; artiklis **projektijuht** on soome vasted *projektinjohtaja* ja *hankkeenventäjä* KÖNEK; artiklis **üliskoolilinnak**, **kampus**, **üliõpilaselinnak** on vene vasted *студенческий городок*, *студгородок* KÖNEK; artiklis **õpetaja**, **koolmeister** VAN on saksa vasted *Lehrer m*, *Lehrerin f*, *Schulmeister m* VAN.

Seejuures tuleb arvestada, et märgendid KÖNEK ja VAN kehtivad ainult ühe märgendile eelneva sõna või sõnaühendi kohta. Näiteks: **imik**, **beebi** KÖNEK, **rinnalaps** VAN (niisamuti on vene keeles *грудной ребёнок*, *грудничок* KÖNEK, *грудник* KÖNEK); **õpik**, **õpperaamat** VAN, **kooliraamat** VAN (niisamuti on soome keeles *oppikirja*, *koulukirja* VAN).

Minevikku jäänud sõnadest (VAN) tuleb lahus hoida minevikulised mõisted, mis on tähistatud märgendiga AJ (= ajalooline mõiste). Erinevalt märgendeist KÖNEK ja VAN kehtib AJ mõiste märgendina terve artikli kohta (ja seda ei korrata teiste keelte puhul). Näiteks:

emakool AJ

- J.Á. Komenský (Comeniuse) järgi koolisüsteemi esimene aste, nn emasüli, lapse sünnist kuni 6. eluaastani
- ingl* mother's school
- sks* Mütterschule *f*
- sm* äidinkoulu
- vn* материнская школа

programmõpe AJ

- 1960. aastatel Eestis jm levinud õppeviis, mille puhul materjal omandatakse iseseisvalt, õpiprogrammiga määratud ja järjestatud osade kaupa, seejuures tagasisidet saades
- ingl* programmed teaching, programmed learning
- sks* programmierter Unterricht *m*
- sm* ohjelmoitu opetus, ohjelmoitu opiskelu
- vn* программированное обучение

loetama AJ

- endisajal lapsi või abiellujaid lugeda laskma nende lugemiskuse kontrollimiseks

ingl to make read aloud

sks vorlesen lassen

sm luettaa kinkereillä

vn проверять навыки и умения чтения

HÄÄLDUS GRAMMATIKA

Tsitaattermineil on kirjapildi ja häälduse suurema erinevuse korral või veaohlikes kohtades nurksulgudes ja kaldkirjas näidatud ligikaudne hääldus. Näiteks: **curriculum vitae** [kurri'kulum viitä] *ld*, lüh **CV** [tsee-vee] *ld*, **happening** [háp(e)ning] *ingl*, **laissez-faire-kasvatusstiil** [lessee feer] *pr*.

Vähestel raske käänamise-pööramisega märksõnadel on noolsulgudes juures ainsuse omastava või mitmuse nimetava käände vorm või pöörd sõna *ma*-tegevusnimele lisatud *da*-tegevusnimi. Näiteks: **kats** <om katsu> AJ, **kõuk** <om kõugu>, **norg** <om noru>, **meede** <pl meetmed>, **õpp** <om õpi>, **iga** <om ea>, **etlema** <etelda>.

SELETUSED

Enamik sõnaraamatus olevaid mõisteid on saanud seletuse. Kui aga termin on ise läbipaistev ega teki kahtlust, et vähegi asjatundlik inimene sõna ja mõiste õigesti seostab, siis on seletus ära jäetud. Nii on seletusetu nt **aineolümpiaad**, **emakeel**, **haritlane** ehk **intelligent**, **kaaslaste hinnang**, **kehaline aktiivsus**, **koolipsühholoog**, **kuulmisvõime**, **liikluskasvatus**, **lugemine**, **mäng**, **noüete ühtsus**, **rahvuskultuur**, **õpiring**, **õppe- ja kasvatusesmärgid**.

Enamasti on selgitatud mõiste sisu, harvemini mõiste mahtu. Need ei ole erialaentsüklopeedia või -leksikoni põhjalikud käsitlused (vrd „Haridusleksikon”) ega ka klassikalised definitsioonid, vaid üksnes piirdeselgitused. Selline seletus peab aitama sõnaraamatu kasutajal aru saada, kuhu mõiste enam-vähem kuulub, mis on ta juures tunnuslikku, mille poolest ta erineb lähedastest mõistetest.

Vahel sobib seletama kasutusnäide, nt mõnegi omadussõna puhul:

pragmaatiline

- rakenduslik, praktilist tulemust silmas pidav, *nt* pragmaatiline ellusuhtumine

Mõnel juhul aitab semantilist infot anda vastand. Näiteks:

eetiline absolutism

- veendumus, et kõikide aegade ja rahvaste jaoks on üks ja ainus moraal ning et kõlblised põhimõtted kehtivad kõigis olukordades *Vastand* eetiline relativism

eetiline relativism

• veendumus, et kõlbeliste põhimõtete rakendamisel tuleb arvestada olukorda *Vastand* eetiline absolutism

mõttega õppimine

• *Vastand* mehaaniline õppimine

mehaaniline õppimine

• *Vastand* mõttega õppimine

Peale selle on osutused Vrd ja Vt ka. Esimene neist soovib võrrelda kõnesolevat mõistet teise mõistega, mis on sedavõrd lähedane, et neid aetakse mõnikord omavahel segi. Näiteks:

perekond, pere

• (abielu)paar koos järglaste ja lähisugulastega, ka üksikvanem lapsega, lapse põhiline kasvukeskkond Vrd **leibkond**

leibkond

• ühes leivas olev, koos elav, töid ja sissetulekuid jagav inimeste rühm Vrd **perekond**

Osutus Vt ka seob kõnesoleva mõiste ühe teise, harvemini mitme teise mõistega, millega see on samas mõisterühmas ning mille vaatamine aitaks kaasa sisu mõistmisele. Näiteks:

protsessõpe

• õpirotsessi, mitte tulemust tähtsustav õpe Vt ka **tulemusõpe**

tulemusõpe

• õpirotsessi tulemust tähtsustav õpe Vt ka **protsessõpe**

Vt ka seisab seletuste lõpus nt mõisteneliku **lihane vanem, juriidiline vanem, psühholoogiline vanem** ja **sotsiaalne vanem** omavahelisel sidumisel, nt

sotsiaalne vanem

• vanem, kelle peres laps elab ja argielu jagab Vt ka **lihane vanem, psühholoogiline vanem, juriidiline vanem**

Nii Vrd kui Vt ka juhivad alati ainult eelistermini juurde rööptermineid nimetamata.

Üsna paljude mõistete seletustes on märgitud teoreetiku nimi, kelle teooriast või praktikast mõiste pärineb. Näiteks: **džentelmenikasvatus** – J. Locke, **iseseisvus** – E. H. Erikson, **kiindumusobjekt** – J. Bowlby, **kats** – J. Käis. Nende sõnaraamatus esinevate kasvatusteadlaste, psühholoogide ja filosoofide kohta saab andmeid vaadata lisanimekirjast raamatu lõpus.

Nagu eespool öeldud, on mõiste mahu seletust siinses sõnaraamatus kasutatud harva.

Kasulikuks on seda peetud nt artiklis:

animafilm, animatsioonifilm, multifilm VAN

• joonis-, foto- ja nukufilm

MUUKEESESED VASTED

Järgmine osa igas sõnaraamatu artiklis on vastava mõiste kohta käivad inglise, saksa, soome ja vene terminid. Erinevalt eesti termineist, mida on soovitatav käsitleda normatiivseina, ei ole muukeelsed vasted normatiivsed. Need on erialakasutusest leitud terminid, mida tihti-peale on ühe mõiste kohta mitu ning siinse sõnaraamatu tegijad ei võta nende sobivuse suhtes seisukohta. Kui leitud terminid on olnud vähe tuntud või mitmeti mõistetavad, siis on sulgudes ka väike mõisteseletus. Näiteks:

suhtlustahvel

sm viestintätaulu, kuvataulu (kehitysvammaisten viestinnän apuna)

Eriti vajalik on seletus mitmetähenduslike eesti terminite puhul. Näiteks:

segakool (1)

vn смешанная школа (школа совместного обучения мальчиков и девочек)

segakool (2)

vn смешанная школа (школа с разными языками обучения)

Kui muudes keeltes pole üldse vastavaid termineid olemas või leitud, siis on esitatud kaudtõlge. Näiteks:

miilitsa lastetuba ^{AJ}

sks **kaudtõlge** Struktureinheit der Miliz für Kinderaufsicht

sm **kaudtõlge** miliisin lastenhuoltoyksikkö

kodanikupädevus

sm **kaudtõlge** kyky ja halu käyttää kansalaisoikeuksiaan

kodutütar

ingl **kaudtõlge** member of the Kodutütred (Estonian girl scout organization)

sks **kaudtõlge** Mitglied in der Mädchenorganisation Kodutütred

sm **kaudtõlge** isänmaahenkisen tyttöjärjestön Kodutütred (Kodintyttäret) jäsen

vn **kaudtõlge** член организации девочек в Эстонии

Verbide puhul esindab vene keelt üldjuhul imperfektiivne tegusõna (глагол несовершенного вида), nt **ette ütleva** *vn* подсказывать, **kategoriseerima** (1) *vn* подводить под категорию, причислять к категории, **kinni jätma** *vn* оставлять после уроков, **suhestama** *vn* соотносить, соразмерять.

Saksa nimisõnalistel terminitel on märgitud sugu, kas meessoost *m*, naissoost *f* või keskssoost sõna *n*. Vene terminitel seda tehtud ei ole, kuivõrd vene keeles on nimisõnade sugu palju korrapärasem kui saksa keeles. Vahel vajab saksa *vm* vaste ka mitmuse märgendit *pl*.

Inglise terminid on üldjuhul Briti inglise keelest, harva on antud ka Ameerika inglise keelne vaste, selle ees märke (USAs).

Teistsuguses olukorras on **akadeemiliste kraadide nimetused**. Praegu Eestis antavad kraadid on esitatud kõrgharidusstandardi lisa 3 järgi (Riigi Teataja I, 07.08.2012, 1) ning ainult eesti ja inglise keeles. Varasemad Eesti NSV aegsed ja praegu kehtivad teadusdoktori kraadid ning nende lühendid on esitatud ainult eesti, ladina ja vene keeles.

LÜHENDID

Sõnaraamatu tekstis on kasutatud järgmisi lühendeid ja märgendeid:

<i>AJ</i>	ajalooline mõiste
<i>f</i>	naissoost saksa keele sõna (feminiin)
HALB	keeleliselt kehv termin
<i>hisp</i>	hispaania keel
<i>hrl</i>	harilikult
<i>ingl</i>	inglise keel
<i>jm</i>	ja muu(d)
<i>jms</i>	ja muud seesugused, ja muud seesugust
<i>jne</i>	ja nii edasi
<i>kr</i>	vanakreeka keel
KÕNEK	kõnekeelne sõna
<i>ld</i>	ladina keel
<i>m</i>	meessoost saksa keele sõna (maskuliin)
<i>n</i>	kesksoost saksa keele sõna (neutrum)
<i>nt</i>	näiteks
<i>om</i>	omastav kääne
<i>os</i>	osastav kääne
<i>pl</i>	mitmus (pluural)
<i>pms</i>	peamiselt
<i>pr</i>	prantsuse keel
<i>sh</i>	sealhulgas
<i>sks</i>	saksa keel
<i>sm</i>	soome keel
<i>s.o</i>	see on
VAN	vanamoeline sõna
<i>vm</i>	või muu(d)
<i>vn</i>	vene keel
<i>vrđ</i>	võrdle
<i>vt</i>	vaata

Tiiu Erelt
toimetaja